

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA KUHITIMU KIDATO CHA SITA

121/2

KISWAHILI 2

(Kwa watahiniwa walioko na wasiokuwepo Shuleni)

Muda: Saa 3

ANSWERS

Mwaka: 2020

Maelekezo

1. Karatasi hii inasehemu A na B zenye jumla ya maswali **nane (8)**
2. Jibu maswali yote katika sehemu A na maswali matatu kutoka sehemu B. Swali la sita ni la Lazima
3. Sehemu A ina alama 40 na sehemu Bina alama 60
4. Zingatia maelekezo ya kila swali.

maktaba.tetea.org

1. Uhuru wa mwandishi ni zao bora la kazi ya fasihi. Eleza hoja hiyo ukionesha vipingamizi vitano (5) vinavyoingilia uhuru wa mwandishi na kusababisha kazi zake kupwaya.

Uhuru wa mwandishi ni msingi muhimu katika uandishi wa kazi za fasihi, kwani humwezesha msanii kuwasilisha mawazo, hisia, na mitazamo yake kwa uwazi na ubunifu. Hata hivyo, kuna vipingamizi kadhaa vinavyoweza kuingilia uhuru huu na kusababisha kazi za mwandishi kupoteza ubora wake. Vipingamizi hivyo ni pamoja na:

i. Udhibiti wa Serikali: Serikali zinaweza kuweka vikwazo kwa waandishi kwa kupiga marufuku au kuhariri kazi zao, hasa pale zinapokosoa sera au viongozi wa serikali. Kwa mfano, riwaya ya "Rosa Mistika" ya Euphrase Kezilahabi ilifungwa kwa sababu iliwakosoa watumishi wa serikali.

ii. Shinikizo la Kijamii na Kitamaduni: Jamii inaweza kumlazimisha mwandishi kufuata mila na desturi fulani, na hivyo kumzuia kuandika kwa uhuru kuhusu mada zinazokinzana na imani za kijamii. Hii inaweza kumfanya mwandishi kujisikia hofu ya kukataliwa au kushutumiwa na jamii yake.

iii. Matakwa ya Soko: Waandishi wanaweza kulazimika kuandika kulingana na ladha ya soko ili kuuza kazi zao, na hivyo kupoteza ubunifu na uhuru wa kujadili mada wanazozipenda au wanazoonza zina umuhimu kwa jamii.

iv. Udhibiti wa Kidini: Mashirika ya kidini yanaweza kupinga kazi za fasihi zinazokinzana na mafundisho yao, na hivyo kumlazimisha mwandishi kujepusha na mada hizo ili kuepuka migogoro na taasisi za kidini.

v. Hali ya Kiuchumi: Waandishi wanaweza kukosa uhuru wa kuandika wanavyotaka kutokana na hali ngumu ya kiuchumi, ikiwemo ukosefu wa rasilimali za kuchapisha na kusambaza kazi zao, au kutegemea wafadhili wenye masharti yanayozuia uhuru wao wa ubunifu.

2. Hadithi na sanaa za maonesho ni tanzu za fasihi simulizi zenye kufanana na kutofautiana. Fafanua kwa ufupi usemi huo kwa kutoa hoja tatu za kufanana na hoja mbili za kutofautiana kwa tanzu hizo.

Hoja za Kufanana:

i. Uwasilishaji wa Mdomo: Zote mbili, hadithi na sanaa za maonesho, huwasilishwa kwa njia ya mdomo kutoka kwa mtendaji (fanani) kwenda kwa hadhira. Hii inahusisha matumizi ya lugha ya mdomo katika kufikisha ujumbe.

ii. Kuhusisha Hadhira: Katika tanzu zote mbili, hadhira inashiriki moja kwa moja katika uwasilishaji, kwa kutoa mwitikio kama vile makofi, vicheko, au maswali, na hivyo kuleta uhai katika utendaji.

iii. Kuhifadhi Utamaduni: Hadithi na sanaa za maonesho hutumika kama njia za kuhifadhi na kueneza mila, desturi, na historia ya jamii kutoka kizazi kimoja hadi kingine.

Hoja za Kutofautiana:

i.. Aina ya Uwasilishaji: Hadithi husimuliwa na fanani mmoja au zaidi kwa kutumia maneno pekee, wakati sanaa za maonesho zinajumuisha uigizaji wa matendo, matumizi ya mavazi maalum, na vifaa vingine vya kuonesha hadithi hiyo kwa vitendo.

ii. Mahitaji ya Utendaji: Sanaa za maonesho mara nyingi zinahitaji maandalizi maalum kama jukwaa, mavazi, na vifaa vingine, ilhali hadithi inaweza kusimuliwa mahali popote bila mahitaji maalum ya vifaa au mazingira.

3. Kwa kutumia hoja tano, eleza sifa za mtambaji wa fasihi simulizi.

i. Ujasiri: Mtambaji anapaswa kuwa na ujasiri wa kuzungumza mbele ya hadhira bila woga, ili kuwasilisha hadithi kwa ufanisi na kuvutia wasikilizaji.

ii. Uwezo wa Lugha: Anahitaji kuwa na ufasaha wa lugha, akitumia maneno sahihi, misemo, na tamathali za semi ili kuifanya hadithi ivutie na kueleweka vizuri.

iii. Kumbukumbu Imara: Mtambaji lazima awe na uwezo wa kukumbuka hadithi kwa usahihi, ikiwa ni pamoja na majina ya wahusika, matukio, na mpangilio wa hadithi, ili kuepuka kupotosha ujumbe.

iv. Uwezo wa Kubadilika: Awe na uwezo wa kurekebisha hadithi kulingana na mazingira na hadhira, akizingatia umri, tamaduni, na matarajio ya wasikilizaji, ili kuhakikisha ujumbe unafika kwa njia inayofaa.

v. Uwezo wa Kuigiza: Mtambaji mzuri ana uwezo wa kuigiza sauti na mienendo ya wahusika mbalimbali katika hadithi, akitumia miondoko, sauti, na mabadiliko ya uso ili kuleta uhai na hisia katika usimulizi.

4. Fafanua kwa kutoa mifano dhahiri vipengele vya kisanaa vilivyotumika katika shairi lifuatalo:

Napiga mbiu Nianga, namwambisha wafugao,
Wafuge na kuwafunga, ng'ombe wapate mazao,
Kwa wema mkiwafuga, watawapatia fao,
Ng'ombe asiyemchunga, hakosi kutangatanga.

Ng'ombe mazizini mwao, wengi wanaowafunga,
Na usumbufu wanao, matilaba kuwapanga,
Na kuwaweka kikao, kwa kukosa kuwachunga,
Ng'ombe asiyemchunga, hakosi kutangatanga.

Dawa ya ng'ombe mchunga, mchunga ndo dawa yao,
Vipodozi kuwakinga, wasipoteze mazao,
Mjinga asiyeiga, kwa wenzie wafugao,
Ng'ombe asiyemchunga hakosi kutangatanga.

Wapeni mikomamanga, ing'aze miili yao,
Na muwe mkiwachunga, kwa sifa ziwapasao,
Kwa wema mkiwachunga, watawapatia fao,
Ng'ombe asiyemchunga, hakosi kutangatanga.

Nimefikia kituo, tamati natia nanga,
Wapeni maangalio, naomba mnaofuga,
Sasa watoto ninao, wangu mie namchungu,
Ng'ombe asiyemchungu, hakosi kutangatanga.

Vipengele vya Kisanaa:

i. Ukariri: Mshairi ametumia mstari unaorudiwa "Ng'ombe asiyemchungu, hakosi kutangatanga" mwishoni mwa kila ubeti. Ukariri huu unasisitiza umuhimu wa kuwachunga ng'ombe ili kuepuka matatizo yanayoweza kutokea kutokana na uzembe.

ii. Utohozi: Mshairi ametumia picha za maneno kama "Wapeni mikomamanga, ing'aze miili yao" kuonyesha umuhimu wa lishe bora kwa ng'ombe ili miili yao ing'ae na kuwa na afya nzuri. Picha hii inamsaidia msomaji kuelewa vyema umuhimu wa kuwapa ng'ombe chakula bora.

iii. Methali: Mstari "Ng'ombe asiyemchungu, hakosi kutangatanga" unaweza kuchukuliwa kama methali inayomaanisha kwamba kiumbe au jambo lolote lisiloangaliwa vizuri litapotea au kuleta matatizo. Methali hii inatumika kuonya wafugaji juu ya athari za kutowatunza vizuri ng'ombe wao.

iv. Lugha ya Mafumbo : Neno "mchungu" linatumika kumaanisha mfugaji au mtu anayewajibika kwa ng'ombe. Hii inaashiria jukumu la mfugaji katika kuhakikisha ng'ombe wanatunzwa vizuri ili kuepuka matatizo kama kutangatanga.

v. Lugha ya Kihenga: Mshairi anatumia maneno kama "namwambisha wafugao" ambapo "mwambisha" ina maana ya kutoa taarifa au tahadhari kwa wafugaji kuhusu umuhimu wa kuwachunga ng'ombe wao. Hii inasisitiza wajibu wa wafugaji katika kuhakikisha ng'ombe wanatunzwa ipasavyo.

5. Bainisha mafunzo yanayotolewa na washairi kwa jamii kwa kutoa hoja nne kwa kila kitabu kutoka katika diwani mbili ulizosoma.

Diwani ya "Chungu Tamu" na Theobald A. Mvungi:

(i) Kupinga Dhuluma na Kutetea Haki za Wanyonge: Mwandishi anapinga vikali dhuluma na anasimama kidete kutetea haki za wanyonge katika jamii. Anatoa wito kwa jamii kupambana na dhuluma ili kuleta usawa na haki.

(ii) Kukemea Ulanguzi na Biashara za Magendo: Mwandishi anajadili jinsi ulanguzi na biashara za magendo zinavyochochea dhiki katika jamii. Anatoa wito wa kupambana na vitendo hivi ili kuboresha hali ya maisha ya wananchi.

(iii) Kuhimiza Uwajibikaji na Uadilifu: Mwandishi anakosoa utekelezaji mbovu wa maazimio na matumizi mabaya ya madaraka. Anahimiza viongozi na wananchi kuwa na uwajibikaji na uadilifu katika kutekeleza majukumu yao ili kuleta maendeleo katika jamii.

(iv) Kuelimisha Umuhimu wa Kazi na Bidii: Mwandishi anasisitiza umuhimu wa kufanya kazi kwa bidii na kuepuka uzembe. Anatoa mfano wa jinsi uzembe unavyoathiri utekelezaji wa maazimio na maendeleo ya jamii.

Diwani ya "Kimbunga" na Haji Gora:

- (i) Kutoa Maonyo na Maadili katika Maisha: Mwandishi anatoa mawaidha mbalimbali kuhusu maisha na umuhimu wa kufuata maadili mema. Anasisitiza juu ya ujenzi wa jamii mpya yenye maadili bora.
- (ii) Kuhimiza Umoja na Mshikamano: Mwandishi anasisitiza umoja na mshikamano katika jamii kama nguzo muhimu za maendeleo na ustawi wa jamii. Anatoa mifano ya jinsi umoja unavyoweza kuleta mafanikio katika jamii.
- (iii) Kukemea Ukandamizaji na Kutoa Wito wa Ukombozi: Mwandishi anakemea ukandamizaji na anatoa wito wa ukombozi wa kisiasa na kijamii. Anahimiza jamii kupigania haki na uhuru wao dhidi ya wakandamizaji.
- (iv) Kuelimisha Umuhimu wa Elimu na Maarifa: Mwandishi anasisitiza umuhimu wa elimu na maarifa katika kuleta mabadiliko chanya katika jamii. Anatoa mifano ya jinsi elimu inavyoweza kuboresha maisha ya watu na jamii kwa ujumla.

6. Kwa kutumia hoja tatu kwa kila diwani, eleza umuhimu wa kipengele cha lugha kwa mtunzi wa shairi ili kumwezesha msomaji kupata ujumbe uliokusudiwa katika diwani mbili ulizosoma.

Diwani ya "Chungu Tamu" na Theobald A. Mvungi:

- (i) Matumizi ya Taswira: Mwandishi hutumia taswira mbalimbali ili kumsaidia msomaji kupata picha halisi ya hali inayozungumziwa, hivyo kufikisha ujumbe kwa ufanisi.
- (ii) Matumizi ya Methali na Nahau: Mwandishi hutumia methali na nahau zinazojulikana katika jamii ili kuwasilisha ujumbe wake kwa njia inayogusa na kueleweka kwa urahisi na wasomaji.
- (iii) Lugha Rahisi na Inayoeleweka: Mwandishi hutumia lugha nyepesi na inayoeleweka kwa wasomaji wa rika zote, hivyo kurahisisha upokeaji wa ujumbe unaokusudiwa.

Diwani ya "Kimbunga" na Haji Gora:

- (i) Matumizi ya Lugha ya Kihenga: Mwandishi hutumia lugha ya kihenga inayoweka wazi ujumbe wake kwa kutumia mafumbo na ishara zinazowafanya wasomaji kufikiri zaidi na kuelewa maana iliyofichwa.
- (ii) Matumizi ya Ukaragosi: Mwandishi hutumia lugha ya kejeli na ucheshi ili kufikisha ujumbe wake kwa njia inayovutia na kuburudisha, huku akielimisha jamii kuhusu masuala muhimu.
- (iii) Matumizi ya Lugha ya Kitaaluma: Mwandishi hutumia istilahi na msamiati wa kitaaluma katika baadhi ya mashairi yake ili kufikisha ujumbe maalum kwa wasomaji wenye uelewa wa taaluma husika, hivyo kuongeza upekee na mvuto wa diwani yake.

7. “Mwandishi wa fasihi ni chachu ya mabadiliko chanya katika jamii ili kuwa na maisha bora.” Thibitisha kauli hiyo kwa kutumia riwaya mbili ulizosoma. Toa hoja nne kwa kila kitabu.

Riwaya ya "Usiku Utakapokwisha" na Mbunda Msokile:

(i) Kukemea Ufisadi na Rushwa: Mwandishi anaonyesha jinsi rushwa na ufisadi vinavyoathiri jamii na kuzuia maendeleo, hivyo kuhamasisha mapambano dhidi ya vitendo hivyo.

(ii) Kuelimisha kuhusu Umuhimu wa Elimu: Kupitia wahusika kama Chioko, mwandishi anasisitiza umuhimu wa elimu katika kuboresha maisha na kufikia ndoto za mafanikio.

(iii) Kuhamasisha Umoja na Ushirikiano: Mwandishi anaonyesha jinsi ushirikiano kati ya wanajamii unavyoweza kusaidia kukabiliana na changamoto za kiuchumi na kijamii, hivyo kuleta mabadiliko chanya.

(iv) Kutoa Mifano ya Ujasiriamali: Kupitia wahusika wanaojitahidi kujiajiri, mwandishi anahamasisha wasomaji kuchukua hatua za kujitegemea kiuchumi badala ya kutegemea ajira rasmi pekee.

Riwaya ya "Vuta N'kuvute" na Shafi Adam Shafi:

(i) Kukemea Ndoa za Kulazimishwa: Mwandishi anaonyesha madhara ya ndoa za kulazimishwa kupitia mhusika Yasmin, hivyo kuhamasisha jamii kuachana na mila zinazomkandamiza mwanamke.

(ii) Kuhimiza Ukombozi wa Kisiasa: Kupitia harakati za Denge dhidi ya wakoloni, mwandishi anahamasisha wasomaji kushiriki katika mapambano ya kisiasa ili kuleta mabadiliko chanya katika jamii.

(iii) Kuelimisha kuhusu Ukombozi wa Kiutamaduni: Mwandishi anaonyesha umuhimu wa kuachana na mila zilizopitwa na wakati zinazomkandamiza mwanamke, hivyo kuhamasisha mabadiliko ya kiutamaduni.

(iv) Kuhamasisha Mapenzi ya Kweli na Haki ya Kuchagua Mwenza: Kupitia mapenzi ya Yasmin na Denge, mwandishi anasisitiza haki ya mtu kuchagua mwenza anayempenda bila kulazimishwa, hivyo kuleta mabadiliko chanya katika mtazamo wa jamii kuhusu ndoa.

8. “Fasihi andishi ya Kiswahili ni kapu kubwa lililosheheni semi.” Thibitisha hoja hiyo ukitumia misemo mitatu, methali tatu na nahau tatu kwa kila kitabu katika tamthiliya mbili ulizosoma, kisha oneshwa lengo la mwandishi katika kutumia semi hizo.

Tamthiliya ya "Kwenye Ukingo wa Thim" na Ebrahim Hussein:

Misemo:

(i) "Ushairi ndiye mungu wako katika shida na katika raha, hakuna mbadala."

(ii) "Usitunge shairi bure; pasina..."

(iii) "Mgeni njoo, mwenyeji apone."

Methali:

- (i) "Samaki mkunje angali mbichi."
- (ii) "Mtaka cha uvunguni sharti ainame."
- (iii) "Haraka haraka haina baraka."

Nahau:

- (i) "Kula njama."
- (ii) "Kufunga mkanda."
- (iii) "Kutoa macho."

Tamthiliya ya "Nguzo Mama" na Penina Muhando:

Misemo:

- (i) "Mgeni njoo, mwenyeji apone."
- (ii) "Kupanda mchongoma kushuka ni tabu."
- (iii) "Akili ni mali."

Methali:

- (i) "Bahati haiji mara mbili."
- (ii) "Asiyesikia la mkuu huvunjika guu."
- (iii) "Maji ukiyavulia nguo huna budi kuyaoga."

Nahau:

- (i) "Kula njama."
- (ii) "Kufunga mkanda."
- (iii) "Kutoa macho."

Lengo la Mwandishi katika Kutumia Semi Hizo:

Matumizi ya misemo, methali, na nahau katika tamthiliya hizi yana malengo yafuatayo:

- (i) Kufikisha Ujumbe kwa Ufanisi: Semi hizi husaidia kueleza mawazo na mafunzo kwa njia fupi na yenye kueleweka, hivyo kurahisisha upokeaji wa ujumbe kwa wasomaji au watazamaji.
- (ii) Kuhifadhi na Kukuza Utamaduni: Kwa kutumia semi za Kiswahili, waandishi wanachangia katika kuhifadhi na kukuza utamaduni wa Waswahili, na kuonyesha hekima na falsafa zilizopo katika jamii.

(iii) Kutoa Mafunzo na Maadili: Semi nyingi hubeba mafunzo na maadili muhimu kwa jamii, hivyo waandishi wanazitumia ili kuelimisha na kuonya kuhusu tabia na mienendo inayokubalika au kukataliwa katika jamii.

(iv) Kukuza Lugha ya Kiswahili: Matumizi ya semi hizi husaidia katika kukuza msamiati na ufahamu wa lugha ya Kiswahili miongoni mwa wasomaji na watazamaji, hivyo kuchangia katika maendeleo ya lugha.

Kwa ujumla, matumizi ya semi katika tamthiliya hizi yanaongeza ladha ya kisanaa na kusaidia kufikisha ujumbe kwa njia inayogusa na kueleweka kwa urahisi na wasomaji au watazamaji.